

NOTES ON EDUCATION IN ATATÜRK'S NOTEBOOKS

Hulusi GEÇGEL¹

Abstract

There are 21 notebooks written by Atatürk's handwriting. When these notebooks are examined, it can be seen that Mustafa Kemal's daily works, travel observations, his feelings and thoughts about the events, his plans for the future, etc. It is understood that he made a habit of recording in small notebooks. The aim of this study; In the light of "Atatürk's Notebooks", it is to determine his thoughts and preparations in the field of education since the pre-Republican period. In the research, the document review method, one of the qualitative research methods, was used. The data were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it has been determined that Mustafa Kemal Pasha also made intensive studies on education during the most difficult days of the national struggle.

Keywords: Atatürk, education, teacher, development.

¹ Corresponding Author: Assoc. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education. hgecgel@comu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9277-6417>.

ATATÜRK'ÜN DEFTERLERİNDE EĞİTİM ÜZERİNE NOTLAR

Hulusi GEÇGEL²

Özet

Atatürk'ün el yazısıyla kaleme aldığı 21 adet not defteri bulunmaktadır. Bu defterler incelendiğinde Mustafa Kemal'in günlük işlerini, gezi gözlemlerini, olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini, geleceğe dair tasarılarını vb. küçük not defterlerine kaydetmeyi alışkanlık haline getirdiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın amacı; "Atatürk'ün Not Defterleri" ışığında, onun Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren eğitim alanındaki düşüncelerini ve hazırlıklarını tespit etmektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda Mustafa Kemal Paşa'nın millî mücadelenin en zorlu günlerinde maarif konusunda da yoğun çalışmalar yaptığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, eğitim, öğretmen, kalkınma.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, dönemin en çağdaş eğitim kurumlarından olan askeri okullarda öğrenim görmüş, daha öğrencilik yıllarından itibaren ülke sorunlarını kendine dert edinmiştir. 15 Aralık 1915'te Veliâht Vahdettin'le Almanya gezisi sırasında tuttuğu not defterine, "Benim elime büyük salahiyet ve kudret geçerse, ben sosyal hayatımızda arzu edilen inkılâbı bir anda yapacağım. Ben bazıları gibi, efkâr-ı ulemânın yavaş yavaş benim tasarladığım işler derecesinde, tasavvur ve tefekkür etmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum... Ama bu meselede tetkike değer bazı noktalar var. Bunları iyece kararlaştırmadan işe başlamak hata olur." cümlelerini yazmıştır (Demirkan, 1972: 16). Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal, Osmanlı döneminde sosyal hayatta gerçekleştirilmek istenen İslahat

² Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü. hgecgel@comu.edu.tr ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9277-6417>.

ve Tanzimat hamlelerinin başarısızlığını görmüş ve eline bir yetki geçtiğinde “iyice kararlaştırdıktan sonra” inkılapçı bir tutumla sorunları temelinden çözmeyi planlamıştır.

Atatürk'ün eğitim konusunda yaptığı reform da diğer konulardaki reformlar da ani verilmiş kararların ürünleri değildir. Çok genç bir lider olmasına karşın her konunun gerilere doğru derinlikleri vardır. Sonradan da görüldü ki o bir hayalperest değil, çok güçlü bir plancıdır. Gerçekleştirdiği bütün reformlarını ve tüm “Atatürk İnkılabı”nı çok önceden düşünmüş, hesaplamış, planlamış, işlemiş ve en elverişli gördüğü zamanda da uygulamış ve kesinlikle yürütmüştür. Atatürk gençlik yıllarından beri geleceğe ait düşünce ve tasarılarının hepsini birleştirir ve Samsun'da bunu belirgin bir strateji haline getirir (Göksel, 1985). Kurtuluş Savaşı'nın gelişimine bakmak, bu savaş sırasında bile eğitim sorunun elden bırakılmadığını kavramak için yeterlidir. Atatürk'ün bu savaştan beklediği hedef, bağımsız ve ulusal çağdaş yeni bir Türk devleti kurmaktır. Ulusal bir devletin örgütleri de ulusal olmalıydı. Bu noktadan hareket eden Atatürk, eğitimin uluslaşmasını birinci hedef olarak tayin etmişti. Zaten eğitimin önemini kavrayıp yakından ilgilenmeye daha Harp akademisindeyken başlamış, akademi bitirdikten sonra atandığı Suriye'de kurduğu Vatan Cemiyeti'nin eğitim bölümü başkanlığı görevini üzerine almıştı (Özkan, 2006).

Atatürk, Millî Mücadele'nin yürütüldüğü en sancılı günlerde bile zafere olan inancını hiç kaybetmemiş, "cehaletle savaş, düşmanla savaştan daha az önemli değildir" parolasıyla eğitim alanındaki çalışmalara ayrı bir önem vermiştir. Yunan saldırılarının Kütahya-Eskişehir bölgesinde yoğunlaştığı ve ordumuzun Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalacağı en buhranlı günlerde, daha önceden duyurusu yapılan Maarif Kongresi toplantısını ertelememiş ve Mustafa Kemal'in açış konuşmasını yaptığı bu toplantı 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de TBMM'de yaptığı konuşmasında hükümetin en feyizli ve en önemli görevinin eğitim olduğunu, eğitimde başarılı olmak için uygulayacağımız programın milletimizin bugünkü durumunun sosyal ihtiyaçlarıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle uyumlu olması gerektiğini, yöneticilerin eğitim konusunda yüzyıllardır

Doğu'yu ve Batı'yı taklit ettiğini ama sonuçta milletin cehaletten kurtulamadığını belirtir. Bu sakıncalardan kurtulmak üzere önce mevcut cehaleti kaldırmaya zorunlu olduğumuzu; ülkemizde esas unsurun köylü olduğunu, evvela onları okutmamız gerektiğini; ortaöğretimin amacının ülkenin muhtaç olduğu hizmet ve sanat elemanlarını yetiştirmek ve yükseköğretime hazırlamak olduğunu: ortaöğretimde eğitimin uygulamalı olması gerektiğini; kadınlarımızın da bütün kademelerde eşit koşullarda eğitim görmeleri gerektiğini ifade eder (Göksel, 1985).

Mustafa Kemal Paşa, Bursa'nın kurtuluşundan hemen sonra milletvekillerinin daveti üzerine 17 Ekim 1922 günü Bursa'ya gitmiş, İstanbul'daki İlkokul Öğretmenleri Birliği de onu yakından görebilmek amacıyla Bursa'ya bir gezi düzenlemiştir. Mustafa Kemal, 27 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'dan Bursa'ya gelen öğretmenlere yaptığı konuşmasında önemli mesajlar verir: *“Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için, yalnız ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacaksınız, yaşatacaksınız ve kesinlikle başarıya ulaşacaksınız. Ben ve sarsılmaz inançla bütün arkadaşlarım, sizi izleyeceğiz ve sizin karşılaşacağınız engelleri kıracağız.”* (MEB, 1985)

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa, eğitim tarihimize geçecek bu tarihî konuşmasında; yurdu ve ulusu kurtarmak isteyenler için yurtseverlik, iyi niyet ve özveri gibi niteliklerin çok gerekli olduğunu; ancak bir toplumdaki hastalığı görmek, onu iyileştirmek, toplumu çağımızın isteklerine uygun olarak yükseltmek için bu niteliklerin yetmeyeceğini; bu niteliklerin yanında bilim ve tekniğin de gerekli olduğunu belirtir: *“Bilim ve teknikle ilgili çalışmaların başladığı ve geliştirildiği yer ise, okuldur. Bunu için okul gereklidir. Okul adını, hep birlikte, büyük saygı ile analım. Okul, genç beyinlere, insanlığa saygıyı, ulus ve yurt sevgisini, bağımsızlık onurunu öğretir. Bağımsızlık tehlikeye düşünce, onu kurtarmak için tutulması uygun olan en doğru yolu belletir. Yurt ve ulusu kurtarmaya çalışanların ayrıca, işlerinde birer namuslu uzman ve birer çalışkan bilgin olmaları gereklidir. Bunu sağlayan okuldur. Ancak bu yolla, girişilecek her türlü işin usa uygun sonuçlara ulaştırılması gerçekleşmiş olur.”*

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet'in kuruluşundan birkaç ay önce, 24 Mart 1923 tarihinde bu kez Kütahya Lisesinde öğretmenlerle buluşmuş ve memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, gerçek mutluluğa ulaştırmak

için iki orduya ihtiyaç olduğunu belirtmiştir: “Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri memleketin geleceğini yoğuran irfan ordusudur. Bu iki ordunun her ikisi de kıymetlidir, yücedir. Fakat bu iki ordudan hangisi daha değerlidir, hangisi bir diğerinden üstündür? Şüphesiz böyle bir tercih yapılamaz. Bu iki ordunun ikisi de hayatidir. Yalnız siz irfan ordusu mensupları, sizlere mensup olduğunuz ordunun değer ve yüceliğini anlatmak için şunu söyleyeyim ki sizler ölen ve öldüren birinci orduya, niçin öldüğünü öğreten bir orduya mensupsunuz.” Mustafa Kemal, öğretmenlere hitap ettiği konuşmasında; iki ordudan birincisine yani vatani çığnemeye gelen düşman karşısında kan akıtan birinci orduya -bütün dünyanın bildiği ve şahit olduğu üzere- pek mükemmelen sahip olduğumuzu, vatanın dört sene önce düştüğü büyük felaketten sonra, yoktan var olan bu ordunun vatani yok etmeye gelen bu düşmanı kutsal vatan toprağında boğup mahvettiğini belirtir ve sıranın irfan ordusunda olduğunu vurgular: “Bu orduya sahip olmakla, işimiz bitmiş, gayemiz bu ordunun zaferiyle son bulmuş değildir. Bir millet, irfan ordusuna sahip olmadıkça savaş meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferin köklü sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuyla mümkündür. Bu ikinci ordu olmadan birinci ordunun elde ettiği kazanımlar sönük kalır. Milletimizi geçek mutluluğa, kurtuluşa ulaştırmak istiyorsak, bizi ölümden kurtaran ve hayata götüren bugünkü idare şeklimizin sonsuzluğunu istiyorsak, bir an önce büyük, kusursuz, nurlu bir irfan ordusuna sahip olmak zorunluluğunda bulunduğumuzu inkâr edemeyiz.” (<https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/kutahyada-ogretmenlerle-konusma>)

Mustafa Kemal Paşa, 25 Ağustos 1924 tarihinde, Ankara’da toplanan Muallimler Birliği Kongresi üyelerine Millî Eğitim Bakanı Vasıf Çınar tarafından Şehir Lokantasında verilen çay toplantısını bu kez Cumhurbaşkanı sıfatıyla onurlandırmıştır. Öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasında, erkek ve kız çocukları ayrımı olmaksızın her kademe ve türdeki eğitim ve öğretimin uygulamalı olması gerektiğini; çocukların her öğrenim derecesinde ekonomik hayatta istekli, eser sahibi ve başarılı olacak şekilde donanımlı yetiştirilmeleri gerektiğini belirtir. Millî ahlâkımızın uygar ilkelerle ve hür düşüncelerle arttırılmasının çok önemli olduğunu vurgular ve göz korkutma ilkesine dayanan ahlâkın bir erdem olmadığı gibi güvene de uygun olmadığını, genel öğretim ve eğitim programlarımızın bu temelleri içine aldığını belirtir. Öğretmenlerden

özellikle rica ettiği konu şudur (Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2021): Görüşlerin, programların kesin ve açık olması çok önemlidir ancak verim ve eser alınabilmesi; onların becerikli, anlayışlı ve özverili öğretmenler tarafından okullarda çok büyük dikkat ve gayretle uygulamasına bağlıdır. Öğretmenlerin başarısı, Cumhuriyet'in başarısı olacaktır: *“Öğretmenler! Yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin yeteneğiniz ve özveriniz derecesiyle uygun olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenlen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli, bu kalite ve yetenekte yetiştirmek sizin elinizdedir. Sizlerin, seçkin görevinizin yerine getirilmesine büyük özveriyle varlığınızı vereceğinize hiç şüphe etmem.”* Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askerî, siyasî, idarî devrimlerin öğretmenlerin sosyal ve fikrî inkılâptaki başarılarıyla destekleneceğini belirten Atatürk, öğretmenlere şu tarihî uyarıda bulunur: *“Hiçbir zaman hatırlarınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister.”* (<https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/muallimler-birligi-kongresi-uyelerine>)

Mustafa Kemal, 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Erkek Öğretmen Okulunu ziyaret etmiş ve okulun öğretmenlerine ve öğrencilerine önemli mesajlar vermiştir: *“Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmeden, eğiticiden mahrum bir millet henüz millet namını almak yeteneğini elde edememiştir. Ona basit bir kütle denir, millet denmez.”*

Atatürk'ün el yazısıyla kaleme aldığı 21 adet not defteri Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde korunmaktadır. Bu defterler incelendiğinde Mustafa Kemal'in günlük işlerini, gezi gözlemlerini, olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini, geleceğe dair tasarımlarını vb. küçük not defterlerine kaydetmeyi alışkanlık haline getirdiği anlaşılmaktadır. Onun bir lider olarak yoğun iş yükü altında akıl defterine notlar aldığı; kayıtsız, hesapsız ve notsuz hareket etmediği; titiz ve planlı bir çalışma yöntemine sahip olduğu görülmektedir. Bu defterlerde onun eğitim alanına ilişkin çeşitli vesilelerle yazdığı notları da bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı; “Atatürk'ün Not Defterleri” ışığında, onun Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren eğitim alanındaki düşüncelerini ve hazırlıklarını tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın deseni, araştırmada incelenen eser, verilerin analizi, geçerlik ve güvenilirlik ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olaylara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Dokümanlar, nitel araştırılmalarda etkili bir biçimde kullanılması gereken bilgi kaynaklarıdır. Bu tarz çalışmalarda araştırmacı, gerekli olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya ihtiyaç duymadan temin edebilir. Bu açıdan doküman inceleme deseni, araştırmacıya zaman ve maliyet açısından tasarruf sağlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021)." Bu araştırmada Ali Mithat İnan tarafından hazırlanan "Atatürk'ün Not defterleri" adlı eser, Mustafa Kemal'in eğitim alanındaki görüşlerini ve planladığı reformları belirlemek amacıyla çözümlenmiştir.

Araştırmada İncelenen Eser

Araştırmada, Ali Mithat İnan tarafından hazırlanan ve genişletilmiş 2. baskısı yapılan "Atatürk'ün Not Defterleri" adlı eser incelenmiştir. Kitap, Gündoğan Yayınları tarafından 1998 yılında basılmıştır. "Atatürk'ün Not Defterleri", Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi'nde, Atatürk'e ait olduğu için özel olarak koruma altına alınan değerli belge ve dokümanlar arasında yer almaktadır.

Verilerin Analizi

Bu çalışmada verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde toplanan verilerin detaylı bir şekilde çözümlenmesi gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Araştırmada, Atatürk'e ait yirmi dört defter göz önünde bulundurularak kodlamalar yapılmıştır. Benzer içeriklerin kendi içerisinde gruplandırılması suretiyle defterler belirli temalara ayrılmıştır. Belirlenen temaların kapsam geçerliliğini sağlayabilmek amacıyla alan uzmanından görüş alınmıştır.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenirliğin sağlanması için verilerin inandırıcı olması büyük önem arz etmekte ve bu nedenle elde edilen verilerin açık, anlaşılır ve tutarlı bir biçimde sunulması gerektiği tavsiye edilmektedir (Cansız Aktaş, 2014). Bu araştırmada da geçerlik ve güvenirliği sağlamak amacıyla ilgili kısımlardan doğrudan alıntılar yapılmış, araştırmada elde edilen veriler iki alan uzmanı tarafından analiz edilerek araştırmacı çeşitlemesi yapılmıştır.

BULGULAR

Mustafa Kemal'in 15 Temmuz 1921 tarihinde düzenlenen I. Maarif Kongresi'nde yaptığı açış konuşmasının müsveddesi "16 Numaralı Defter"de yer almaktadır. Defter, küçük ve 7,5x12 cm boyutunda tek formalık, kareli 30 yapraklı olup sarı kapağının üzerinde "Mois Destination" (Aylık Hedefler) yazı başlığı bulunmaktadır. "Arka kapağının üzerinde yeni yazı ve mürekkeple "Mart" yazılmıştır. İç sayfadaki klişeli ve yeni yazılı sayfadan defterin 1921 yılına ilişkin olduğu görülmekle beraber, içindeki konuların 1921 yılını ilgilendirdiği yönüyle de defter 1921 yılının herhangi bir ayında ve özellikle de Temmuz 1921'de tutulmuş olduğu izlenimini vermektedir (İnan, 1998: 54)."

Mustafa Kemal Paşa'nın I. Maarif Kongresi'nde yaptığı açış konuşması metninin müsveddesi defterde yedi sayfa yer tutmaktadır. Müsvedde metnin konuşmada yapılan metnin esasını oluşturduğu, daha sonra notlarda cümle ve paragraf düzenlemeleri yapılarak metne son biçiminin verildiği anlaşılmaktadır.

Açış konuşmasının müsvedde notlarından bir parça:

"Ankara: Harbi Umumi'nin memleketimize tercih ettiği mağlubiyeti vesile ittihaz ederek, milletimizi imha etmek isteyenlere karşı vukua gelen galeyân-ı milliyeye muazzam bir sahne oldu. "Harb-i Umumi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti.

Düşmanlarımız bunu vesile ittihaz ederek milletimizi imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen galeyân-ı milliye (Ankara) muazzam bir sahne oldu. Bizi

yaşatmak istemeyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi Ankara'da in'ikat eyledi.

Bugün o Ankara, Milli Türkiye'nin "Milli Maarifini" bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedavi için masruf olacak himmetlerin en büyüğü hiç şüphesiz irfân yolunda ibzâl etmeniz lâzımdır. (İnan, 1998: 170)

Yukarıdaki müsvedde notlarında yer alan parçanın konuşma metnindeki son biçimi:

"Muhterem Hanımlar, Efendiler,

Harb-i umûmî memleketimize bir mağlûbiyet tevcih etti. Düşmanlarımız bunu vesile kılarak, milletimizi tamamen imhâ etmek istediler. Buna karşı vukûa gelen galeyân-ı milliyeye, Ankara, muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, burada, Ankara'da toplandı. Bugün, Ankara, millî Türkiye'nin "millî maarifini" kuracak olan Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresi'nin toplantısına sahne olmakla da iftihar etmektedir.

Asırların yüklü olduğu derin bir ihmal-i idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedavi için harcanacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda hazırlamamız lâzımdır." (<https://tedmem.org/genel/1-maarif-kongresinin-acis-konusmasi>)

"15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da toplanan Maarif Kongresi'nin eğitim tarihimiz içinde önemli bir yeri vardır. Bu kongre okul ve öğrenci mevcudunu tespit etmek, bu konuda yapılması gereken çalışmaları belirlemek ve eğitime millî bir yön vermek amacıyla toplanmıştır. Eğitim tarihimizde bir dönemin başlangıcı olarak görülmesi gereken bu kongrede Atatürk; eğitim, bilim ve kültür alanındaki düşüncelerini, yapılacak inkılâpların esaslarını, öğretmenler için neler düşündüğünü ve onlardan neler beklediğini anlatan tarihî bir konuşma yapmıştır." (Kaplukan, 2014).

18 numaralı defter, 9x7 cm. boyunda ve az yapraklı olmakla birlikte yoğun bir içeriğe sahiptir. Mustafa Kemal, defterin 24. sayfasına yazdığı "Biz artık kimsenin namını taşıyamayız. Kimsenin namı altında hüviyetimizi ırkımızı unutamayız. Millî geleneklerimizi çiğnetemeyiz. Biz yalnız namımızla anılır ve ancak bu suretle tanınırız." notuyla, ulusal ruh ve kimliğimizi dile getirmektedir.

"Vatanının atisini (geleceğini), milletin haysiyet ve namusunu muhafaza etmek umde-i esasiye (temel ilke) olmalıdır", "Milleti kurtarmak için hüsnüniyet de kâfi değildir. Milleti kurtarmaya çalışanların aynı zamanda mesleklerinde de birer namuskâr mütehasıs, faal birer âlim olmaları lâzımdır." (s. 17-18) notları, onun kişilik özelliklerini ve eğitim alanındaki önemli tespitlerini yansıtmaktadır.

Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal, tuttuğu not defterlerinden de anlaşıldığı üzere, millî mücadelenin yürütüldüğü en sıkıntılı yıllarda bir yandan da kurtuluştan sonraki Türkiye'nin kalkınma planlarını tasarlamaktadır. Bu süreçte başat görevin "irfan ordusu"na geçeceğini düşünmekte, hatta yeni Türkiye'nin Öğretim Programı'nı daha o günlerde tasarlamaktadır. 18 numaralı defterin 7. sayfasının karşısına, "Maarif Programı" başlığı altında şu metin yazılmıştır: *"En mühim ve faziletli vazifemiz maarif işleridir. Bu işlerde en muvafık program milletimizin, haliyle içtimâî ihtiyacı ile asrın icabâtı ile tamamen mütenasip olanıdır. Bizim takip edeceğimiz maarif siyasetinin temeli evvelâ mevcut cehli izale etmek (gidermek) olmakla beraber, bir taraftan da memleket evlâdını hayat-ı içtimâîyede ve iktisâdiyede fiilen müessir ve müsmir (etkili ve verimli) olabilmesini temin edebilecek amelî (uygulamalı) usuller takibi sâyesinde mümkündür. Erkek ve kız çocuklarımızı aynı tahsil derecelerinden geçirerek heyet-i içtimâîyemize ruh ve kabiliyet-i hayatiye vermek ihtiyaç-ı şedidindeyiz (şiddetle gereksinimindeyiz). Milletimizin dehâsını inkişaf ettirmek ve lâyük olduğu mertebe-i maneviye irtifasını (manevi yüceliğe yükselmesini) te'min eylemek için âlî meslekler erbabını yetiştirmek ve millî harsımızı eylemek lâzımdır. Çocuklarımıza ve gençlerimize görmekte olduğu tahsilin hududu her ne olursa olsun her şeyden evvel: Türkiye'nin istiklâline Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Hükümeti'ne düşman olan bütün anasırlarla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir."* Cumhuriyet'in ilanından sonra da laik ve bilimsel eğitimi gerçekleştirmek amacıyla Tevhidi Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924), Maarif Teşkilatı Kanunu (2 Mart 1926), Türk Harflerinin Kabulü (1 Kasım 1928) gibi yasalar çıkarılmış; Millet Mektepleri (1928) açılmış; Üniversite Reformu (1933) yapılmış; Cumhuriyet'in yeni değerlerinin halka anlatılması ve benimsetilmesi amacıyla Halkevleri (1932) kurulmuştur.

18 numaralı defterin 20. sayfasında, bir milleti aydınlatmak ve felâketten kurtarmak için devlet adamlarının rolüne, bilim ve fennin gereğine vurgu yapılmaktadır. Ona göre bir milletin felâket içinde kalması ve çökme tehlikesine maruz kalması, mutlaka sosyal ve ahlaki bir hastalığa tutulmasının bir sonucudur. Milletin gerçek kurtuluşunu başarabilmek için, mutlaka milletin sosyal eksiklerini kavramak ve bilimsel biçimde tedavi çarelerine yönelmek gerekmektedir. Tedavi ancak bilimsel bir biçimde olursa şifa verecektir: *“Milletin fikri ve sosyal bütün kuvvetlerinden istifade etmek lâzımdır. Bu kuvvetlerin israf edilmemesi için usul ve program dâhilinde hareket olunmalıdır. Fakat bir milletin mukadderatını (kaderini) idare, âtisini temin, (geleceğini sağlama) bir heyet-i içtimâiyeyi (sosyal toplumu) asrın terakkıyâtına (ilerlemesine) göre tersin (düzenleme) için yalnız bunlar kâfi gelmez. Aynı zamanda, ilim ve maarif lâzımdır. Bir milleti kurtarmak için hüsnüniyet de kâfi değildir.”* Defterin aynı sayfasında yazılan "6- İlim ve maarif lâzımdır. 7- İlim ve maarifin merkez-i faaliyeti mekteptir." notları da yine eğitim üzerinedir.

Mustafa Kemal, 23. sayfada kaleme aldığı notlarda, kendisini sevk eden millete vurulmuş esaret zincirine tahammülünün olmadığını, Türkiye Devleti'nin sarsılmaz temellerinin binlerce yıl önce kurulduğunu; ancak, o temellerin üstündeki binanın değiştirilen tarz ve renklerini atarak sosyal bünyemize ve çağdaş uygarlığa uygun bir biçimde en millî bir renkte yeniden canlandırmak gerektiğini belirtir. Bunu başarmanın yolu olarak da "mektep, iktisat, sanat ve imar" sözcüklerini yazar. Ona göre ülkemiz verimli ve zengin, milletimiz çalışkandır; ancak bilim ve fen sınırlı alandadır. Bu konudaki düşüncesini kanıtlamak üzere böbrek rahatsızlığı nedeniyle gittiği Bursa'daki kaplıcalarla Sofya'dakileri karşılaştırır: *“Bursa kaplıcalarına bakın. Sofya'da böyle membalar var, her birinde cennet havuzları vasfında su membaları hamamlar vardır. Biz niçin yapmayalım.”*

Gazi Mustafa Kemal, 18 numaralı defterin 15. sayfasında ve devamında yazdığı notlarda, düşmanı mağlup eden ordularımızın sevk ve idaresinde bilimsel kuralların rehberimiz olduğunu; milleti yetiştirmek için açılacak okullarda ve üniversitelerde de aynı yöntemin takip edileceğini belirtir. Milletin siyasal-toplumsal yaşamında ve eğitiminde her türlü dış etkilere karşı koyacak bir dayanıklılık oluşturabilmek için bilim ve fennin rehber edinileceğini vurgular. Okul genç zihinlerde insanlığa saygıyı; vatana,

millete ve bağımsızlık onuruna sevgiyi ve bağımsızlık tehlikeye düştüğü zaman onu kurtarmak için izlenmesi gerekli olan yolu öğretir. Okul sayesinde, bilim ve fen sayesinde Türk milleti, Türk sanatı, Türk edebiyatı bütün güzelliği ile kendini gösterecektir. Türk tarihinin ahlaki bir surette öğretimi okulda olacaktır. Bu da bütün zihinlerde Türklüğe içtenliği artıracaktır... Şairlerimiz, yazarlarımız, öğretmenlerimiz, felsefecilerimiz geçen felâket günlerini sürekli olarak millete anlatacak ve yazacaklardır. Maruz kaldığımız çökme sebeplerini açık ve kesin anlatacaklardır.

19 numaralı defter 9x7 cm boyunda ve karton kapaklıdır. Bu not defterinde 1922 yılındaki çeşitli olaylar ilişkin notlar yer almaktadır. Bu notlar arasında eğitim alanına ilişkin olanlar şunlardır:

"11 Mart Cumartesi. Düşmanlarımız yalnız Yunan ordusu değildir. Onun gerisinde çoktur. Balkan Muharebesi'nden sonraki cehalet." (s. 12)

"22 Mart, Çarşamba. Medreseyi, mektepleri dolaştım." (s. 16)

"26 Mart Pazar. Saat 04.00'te Akşehir'den trenle hareket, Rus ateşemiliteriyle istasyonda görüştim. Trende İsmet Paşa ile de memleketin atisi, maarifi, iktisâdi ihyası (kalkınması) hakkında görüştük." "Not: (Heyet-i Vekile şu anlarında) 1. Mütareke meselesi. 2. Maarif, muallimler, kurs 3. Medreseler 4. Nevahi (yasak şeyler) kanununun çıkarılması ve tatbiki. 5. Maaş" (s. 20)

Yukarıdaki notlardan da anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Paşa 1922 yılının mart ayında (Büyük Taarruza beş ay kala) yoğun mesaisi arasında eğitim-öğretim işlerine de yoğun zaman ayırmaktadır. Ülkemizi işgal etmiş Yunan ordusu kadar cehaleti de düşman olarak görmektedir. Cepheleeri dolaşıp orduları teftiş ederken okulları ve medreseleri de ziyaret etmektedir. Yakın arkadaşı İsmet Paşa'yla memleketin geleceği ve ekonomik kalkınması konuşulurken eğitim ve öğretim konusu da ihmal edilmemektedir. Bakanlar Kurulu toplantısıyla ilgili yazdığı notlar arasında bir numaralı "mütareke" notundan sonra iki numaralı "maarif, muallimler, kurs" ve üç numaralı "medreseler" notu dikkati çekmektedir.

20 numaralı defter bir önceki defterin devamıdır. Bu deftere Konya ve çevresindeki denetlemeler, ziyaretler ve görüşmeler hakkında notlar yazılmıştır.

1 Nisan 1922 Cumartesi tarihli notlarda, askerî kurumlar yanında mülki kurumlara da yer verilmektedir:

Askeri müessesât (askeri kurumlar): 1. İdadi-i askerî (Askeri liseler) 2. İmâlât-ı harbiyye (Savaş gereçlerinin yapımı) 3. Otomobil parkı ve şoför mektebi 4. Nalbant mektebi ve nal mih imalathanesi 5. Askerî debbağhâneler 6. Sanayi takımları

Mülkî müessesât: 1. Mekteb-i sultânî (Normal liseler) 2. Dâr-ül-muallimîn (Kız öğretmen okulları) 3. Dâr-ül muallimât (Erkek öğretmen okulları) 4. Mekteb-i sanayi (Sanat okulu)

Mustafa Kemal Paşa, aynı gün Konya'da bir sanat okulunun açılışında bulunmuş ve bu konuda şu notu yazmıştır: *"Bugün bir sanat mektebinin küşadında (açılışında) hazır bulunduğumuzdan cidden bahtiyarım. Bu müessesenin vücuda getirilmesine himmet edenlere hassaten teşekkür ve onları büyük takdirât ile tebrik ederim. Ordumuzu ihtiyaçtan müstağni (arınmış) ve kavi (güçlü) yaşatabilmek için sanat elzendir. Sanatın en basiti, en şereflişidir. Kunduracı, terzi, marangoz, saraç, demirci, nalbant hayat-ı içtimâîyemizde, hayat-ı askeriyemizde hürmet ve haysiyet mevkiine layık sanatkârlardır."* (s. 23)

"2 Nisan, Pazar" tarihiyle başlayan 28. sayfaya Atatürk, Türk toplumunun sosyal yapısı ve zanaatın önemi hakkında görüşlerini yazmıştır. Ona göre, Türk milletinin kökeni ve dünyanın dört bir köşesine egemen olduğu dönemlerindeki hâl ve yaşayışları incelendiğinde milletimizin toplumsal yaşamında askerlik sanatıyla uyumlu bir halde bulunduğu görülecektir. Millet bu sanatın bütün gerekliliklerini hayatın ve tüm işlerinin bir gereği kabul ederek doğal bir biçimde icra ederdi. Milletın sosyal yapısı ordu biçimindeydi: "Şüphe edilmez ki bu ordunun her türlü levazımatı, teçhizatı, nalı, mihı, yine bu ordunun efradı eliyle, emeği ile yapıldı. Elbette, yabancı fabrikalarına, yabancı sanatkârlarına sipariş edilmezdi. İşte her ihtiyacı kendi maharet ve sanatıyla temin edilebilen bu Türk orduları bütün Avrupa'yı şarktan garba kadar zapt edebilmişlerdi. Fakat Osmanlı Türkleri, İstanbul'u, Rumeli'yi fethettikten sonra, toplumsal ve askerî hayatın ihtiyaçlarını bizzat temin ile uğraşmak gereği duymadılar. Bu işi içli dışlı temasa geldikleri yabancı unsurların sanat ellerine terk ettiler. Onlar yalnız uzun seferlerinin yüzölçümünü ve mesafesini iftihar, geniş

savaş alanlarının ulaşılmaz kahramanlığı şerefini elde edilmesi gereken övünç bilirdilerdi. Onlar için bu kahramanlık sanatından başka sanat yoktu.”

Mustafa Kemal Paşa'ya göre ordumuzu güçlü kılabilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için zanaat ve zanaat eğitimi elzemdir. Türk milletinin toplumsal yaşam biçimi de ordu millet olarak biçimlenmiştir. Bu yapıdan uzaklaşmak orduda ve millette zayıflığa yol açmıştır: *“Hafızamda aldanmıyorsam, Belgrat üzerinden Viyana'ya yürüyen bir Osmanlı ordusunu başında bulunan Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin atının nalı düşmüştür. Nalbant bulmak bir mesele-i mühimme (önemli sorun) teşkil etti. Nihayet efrat (askerler) arasında nalbantlıktan anlar birisi bulundu. Padişahın atını nalladı. Fakat padişah bu hadiseden, ordu-yu hümmâyunları içinde bir nalbantın bulunduğundan meyyus ve müteessir olmuştur. Padişah bu gibi sanatların orduya girmesini, ordunun salabetini mubil olacağı zehabında idi (onurunu zedeleyip zayıflatacağı inancında idi). İşte bu zihniyetin hâkimiyet-i şahane ve şâmilesindedir ki (uygulama ve kapsamındandır ki), neticede Osmanlı ordusunu iğneden ipliğe kadar, nalından mihına kadar her türlü ihtiyacını teminde cahil ve âciz bir halde bırakmıştı. Bütün ihtiyacının temini için milleti ecnebilere haraçgüzar eyledi (yabancılara bağımlı kıldı). Bu zihniyetle sanatın lüzumu, sanatkârlığın ehemmiyet ve şerefi takdir olunamazdı.”* (s. 28)

SONUÇ

Atatürk'ün askerlikle ilgili birikimlerini kaleme aldığı altı adet kitabı; Nutuk, Söylev ve Demeçler, Geometri adlarında yayınlanmış eserleri; çeşitli basın organlarında yayınlanan röportajları dışında günlük işlerini, gezi gözlemlerini, olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini, geleceğe dair tasarılarını vb. el yazısıyla kaleme aldığı 21 adet not defteri bulunmaktadır. Bu defterlerdeki notların gerek askerlik mesleği gerekse devlet adamlığı iş yükü altında akıl defteri mahiyetinde yazıldığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında, Atatürk'ün not defterlerinde eğitime ilişkin tuttuğu notlar irdelenmiştir. Eğitim alanına ilişkin notların Cumhuriyet öncesi dönemde, Millî Mücadele yıllarında tutulmaya başlanması oldukça anlamlıdır. Meclis Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, millî mücadelenin en zorlu günlerinde maarif konusunda da çalışma ve

denetlemelerde bulunmuş, kurtuluştan sonraki Türkiye'nin eğitim programları için hazırlıklar yapmıştır. 24 Mart 1923 tarihinde, Kütahya Lisesinde öğretmenlerle yaptığı toplantıda ülkemizi gerçek hedefe ulaştırmak için "biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu" diğeri de "memleketin geleceğini yoğuran irfan ordusu" olmak üzere iki orduya ihtiyacımız olduğunu belirtmiştir. Silahlı kuvvetlerin görevini başarıyla tamamlamasından sonra sıranın "irfan ordusu"na geleceğini düşünmekte, hatta yeni Türkiye'nin Öğretim Programı'nı tasarlamaktadır. 18 numaralı defterin 7. sayfasının karşısına, "Maarif Programı" başlığı altında notlar yazmıştır.

Mustafa Kemal'in 15 Temmuz 1921 tarihinde düzenlenen I. Maarif Kongresi'nde yaptığı açış konuşmasının müsveddesi "16 Numaralı Defter"de yer almaktadır. Paşa'nın I. Maarif Kongresi'nde yaptığı açış konuşması metninin müsveddesi defterde yedi sayfa yer tutmaktadır. Müsvedde metnin konuşmada yapılan metnin esasını oluşturduğu, daha sonra notlarda cümle ve paragraf düzenlemeleri yapılarak bu metne son biçiminin verildiği anlaşılmaktadır.

18 numaralı defterin 20. sayfasında, bir milleti aydınlatmak ve felâketten kurtarmak için devlet adamlarının rolüne, bilim ve fennin gereğine vurgu yapılmaktadır. Mustafa Kemal, 18 numaralı defterin 15. sayfasında ve devamında yazdığı notlarda, düşmanı mağlup eden ordularımızın sevk ve idaresinde bilimsel kuralların rehberimiz olduğunu; milleti yetiştirmek için açılacak okullarda ve üniversitelerde de aynı yöntemin takip edileceğini belirtir.

Not defterlerinden, 1922 yılının Mart ayında (Büyük Taarruza beş ay kala) Mustafa Kemal'in yoğun mesaisi arasında eğitim-öğretim işlerine de zaman ayırdığı, cepheleri dolaşıp orduları teftiş ederken okulları ve medreseleri de ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. 1 Nisan 1922'de Mustafa Kemal Paşa, Konya'da bir sanat okulunun açılışına katılmış, ordumuzu güçlü kılabilmek ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için zanaat ve zanaat eğitiminin gereğine işaret etmiştir. Bakanlar Kurulu toplantısıyla ilgili yazdığı notlar arasında bir numaralı "mütareke" notundan sonra iki numaralı "maarif, muallimler, kurs" ve üç numaralı "medreseler" notu dikkati çekmektedir. Mustafa Kemal Paşa notlarında, ülkemizi işgal eden Yunan ordusu kadar cehaleti de düşman olarak gördüğünü belirtmektedir.

KAYNAKLAR

- Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (2021). Muallimler Birliği Kongresi Üyelerine. <https://www.atam.gov.tr/ataturkun-soylev-ve-demecleri/muallimler-birligi-kongresi-uyelerine>. Erişim Tarihi: 10.2.2021.
- Cansız Aktaş, M. (2014). *Nitel veri toplama araçları*. M. Metin (Ed.). Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri içinde (337-371). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirkan, S. (1972). *Bir milletin yarattığı lider: Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Göksel, B. (1985). Atatürk'ün eğitim hakkında görüşleri ve misak-ı maarif. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 1(3): 921-958.
- İnan, A, M. (1998). *Atatürk'ün not defterleri*. (Gen. 2. Baskı), İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Kapluhan, E. (2014). 1921 Maarif Kongresi'nin Türk eğitim tarihindeki yeri ve önemi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(8), 123-134.
- MEB (1985). *Atatürk'ün maarife ait direktifleri*. Ankara: MEB Basımevi.
- Özkan, F. (2006). *Atatürk'ün laiklik anlayışının eğitim sistemimizdeki yansımaları (1919-1938)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- TDK (1979). *Atatürk'ün millî eğitimimizle ilgili düşünce ve buyrukları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ünaydın, R. E. (1957). *Atatürk'ten özdeyişler*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, A. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.